

บทสรุป

การดำเนินนโยบายทางด้านเศรษฐกิจของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2325-2394) ปัจจัยสำคัญของการดำเนินนโยบายดังกล่าวทางหนึ่งสืบเนื่องมาจากความจำเป็นของรัฐในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ที่ต้องพึ่งพิงรายได้จากการค้ากับต่างประเทศ เพื่อนำมาใช้ในการฟื้นฟูบูรณะบ้านเมือง ดังนั้นรัฐจึงจำเป็นต้องแสวงหารายได้ในทุก ๆ ทางเพื่อให้เพียงพอแก่รายจ่ายในด้านต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้การค้าต่างประเทศจึงเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญ ลักษณะและวิธีการดำเนินนโยบายทางด้านเศรษฐกิจของรัฐในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นต้องมีความสอดคล้องกับภาวะการภายในและเกี่ยวเนื่องกับปัจจัยภายนอก ดังนั้นรัฐจึงดำเนินนโยบายทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองควบคู่กันไป ในด้านปัจจัยภายในทางหนึ่งนั้นสืบเนื่องมาจากการเปิดโอกาสให้กลุ่มคนจำนวนมาก อันได้แก่ เจ้านายและขุนนางรวมทั้งพ่อค้าชาวจีนซึ่งเข้ามามีบทบาทในทางเศรษฐกิจของไทยมากยิ่งขึ้น อันส่งผลต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจของไทยในระยะเวลาต่อมาเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเฉพาะกลุ่มพ่อค้าชาวจีนซึ่งเข้ามาแสวงโชคทำมาหากินจนเข้ามาเป็นกลไกสำคัญส่วนหนึ่งในระบบเศรษฐกิจของไทย การที่รัฐต้องพึ่งพิงผลประโยชน์จากการค้าต่างประเทศนี้ ส่งผลให้รัฐต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสวงหารายได้เพื่อให้สอดคล้องกับสภาวะการภายในอีกด้วย ซึ่งรัฐเห็นว่าเป็นทางหนึ่งกับรายได้เข้ามาสู่รัฐมากกว่าการเก็บเกี่ยวรายได้ภายใน นอกจากนี้การค้าต่างประเทศยังส่งผลต่อโลกทัศน์และความรับรู้ของพระมหากษัตริย์ เจ้านายและขุนนางในราชสำนักในกรุงรัตนโกสินทร์ การขยายตัวทางการค้าที่นับว่าเป็นการเปิดประตูให้พ่อค้าตะวันตกเข้ามามีบทบาทในทางเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุว่าในช่วงระยะเวลาดังกล่าวไทยเป็นแหล่งรวบรวมสินค้าที่หลากหลายซึ่งเป็นที่ต้องการของพ่อค้าตะวันตก เนื่องมาจากไทยได้รับผลประโยชน์จากการค้าในระบบบรรณาการกับจีนซึ่งไทยได้อาศัยผลประโยชน์จากสถานดังกล่าวในการเพิ่มพูนรายได้ของรัฐเรื่อยมา จวบจนเมื่อการค้าในระบบบรรณาการต้องยุติลง ส่งผลให้รัฐต้องหันเหสู่การค้าในระบบเสรีที่อังกฤษนำพาเข้ามาในภูมิภาคนี้ นับตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นต้นมา รัฐได้มีการติดต่อกับชาติตะวันตกเป็นหลัก ด้วยเหตุที่เงินเป็นตลาดการค้าแหล่งใหญ่ที่สุดในภูมิภาคนี้ อีกทั้งไทยยังได้รับสิทธิพิเศษทางการค้าภายใต้ระบบบรรณาการเป็นอย่างมากส่งผลให้ชาวจีนก็เข้ามาในเมืองไทยได้รับอภิสิทธิ์จากไทยด้วยเช่นกัน รัฐได้อาศัยชาวจีนเป็นแรงงานในด้านเศรษฐกิจต่าง ๆ ของไทย เมื่อขึ้นสู่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย การค้าต่างประเทศของไทยก็มีแนวโน้มขยายตัวเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากพ่อค้าตะวันตกเริ่มเข้ามาทำการติดต่อกับชาย ประทับกับสงครามระหว่างไทยกับเพื่อนบ้านใกล้เคียงลดน้อย

ลง อันเป็นประโยชน์ต่อการค้าของไทยเป็นอย่างมาก จวบจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นับได้ว่าพระองค์เป็นผู้เปิดประตูการค้าติดต่อกับชาติตะวันตกอย่างเป็นทางการ และทำให้การค้าระหว่างไทยเริ่มผูกพันตนเองเข้าสู่การค้าต่างประเทศมากยิ่งขึ้น จากการขยายตัวทางการค้าระหว่างประเทศดังกล่าว จึงทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งทางการค้าระหว่างไทยกับพ่อค้าอังกฤษเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ อันนำมาซึ่งการเปิดการเจรจาเพื่อแสวงหาข้อตกลงที่เป็นธรรมในทางการค้าแก่ทั้งสองฝ่าย อันนำไปสู่การทำสนธิสัญญาระหว่างไทยกับอังกฤษในปีพ.ศ. 2369 ปราบฏกาณ์สำคัญของการดำเนินนโยบายทางการค้าที่สอดคล้องกับการขยายตัวทางการค้าระหว่างไทยกับต่างชาติ เท่ากับเป็นการปรับปรุงนโยบายทางด้านเศรษฐกิจของไทยในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ตามภาวะการขยายตัวทางเศรษฐกิจในระยะแรก อย่างไรก็ตามจากการที่ไทยและอังกฤษสามารถบรรลุข้อตกลงจนเกิดสนธิสัญญาเบอร์นีดังกล่าว ถือเป็นหลักฐานสำคัญอันแสดงให้เห็นถึงความพยายามของอังกฤษชักจูงไทยให้เข้าสู่ระบบการค้าเสรีที่ขยายตัวเพิ่มมากขึ้น

การหันกลับมาสู่นโยบายการค้าผูกขาดของไทยในช่วงปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเนื่องมาจากการขยายตัวทางการค้าที่ลดลง ส่งผลถึงข้อถกเถียงหารายได้ของรัฐจึง ก่อให้เกิดการหลีกเลี่ยงและละเมิดข้อตกลงในสนธิสัญญาเบอร์นี ซึ่งก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่พ่อค้าอังกฤษเป็นอย่างมาก ดังนั้นพ่อค้าอังกฤษจึงได้พยายามเรียกร้องและขอแก้ไขสนธิสัญญาเรื่อยมา จวบจนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยังคงกำลังแผ่ขยายอิทธิพลในภูมิภาคนี้เป็นอย่างมาก เนื่องจากสามารถเอาชนะเงินได้ ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงแก่โครงสร้างการค้าภายใต้ระบบบรรณาการของเงินต้องยุติลง ด้วยเหตุผลดังกล่าวทำให้ฐานะของไทยในการเป็นแหล่งรวบรวมสินค้าจากเงินสำหรับพ่อค้าตะวันตกต้องยุติลงไปด้วย และเมื่ออังกฤษขยายอิทธิพลของตนมากยิ่งขึ้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงตระหนักดีถึงภัยอันตรายที่อาจเกิดขึ้น ประกอบกับไทยจำเป็นต้องหันมาสู่การค้ากับพ่อค้าอังกฤษมากขึ้น จึงทำให้พระองค์เปิดการเจรจาระหว่างไทยกับอังกฤษอีกครั้ง ดังจะเห็นได้จากการที่ทรงวางนโยบายแก้ไขระเบียบวิธีการค้า ตลอดจนลดหย่อนอัตราภาษีตามแนวทางที่เซอร์เจมส์ บรุค ซึ่งเดินทางเข้ามาเจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญา กับไทยในช่วงปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และเมื่ออังกฤษส่งเซอร์จอห์น เบาริง เข้ามาเพื่อขอเจรจาทางการค้ากับไทยอีกครั้ง ไทยก็อยู่ในสภาวะที่พร้อมจะเจรจาทางการค้า อันนำไปสู่การเปิดประตูการค้าเสรีอย่างเต็มรูปแบบ จึงทำให้เกิดสนธิสัญญาเบาริงขึ้นในปีพ.ศ. 2398

ภาพคร่าวๆ ดังกล่าวแม้จะแสดงให้เห็นได้ว่าการค้าต่างประเทศเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอยู่ไม่น้อย แต่อย่างไรก็ตาม การที่รัฐยังควบคุมกิจกรรมต่างๆ ทางเศรษฐกิจอย่างเหนียวแน่น ทั้งทางด้านการค้า และการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ ซึ่งทำให้รัฐเป็นเจ้าของผลผลิตที่สามารถทำกำไรได้อย่างจริงจังนั้น แน่ใจว่าการตัดสินใจเปิดความสัมพันธ์กับต่างประเทศโดยมีข้อแลกเปลี่ยนด้วยการแบ่งสรรปันส่วนผลประโยชน์ซึ่งเป็นของรัฐออกไป ย่อมทำให้ผลประโยชน์ที่รัฐเคยได้รับถูกกระจายออกไปสู่คนกลุ่มอื่นๆ มากขึ้น แม้จะไม่ใช่คนกลุ่มใหญ่สัก แต่กลุ่มคนที่เข้ามามีผลได้ในทางการค้าต่างประเทศก็มากขึ้นกว่าเดิม ซึ่งการเปิดโอกาสของรัฐนี้แท้จริงแล้วก็คือการแสวงหาผลประโยชน์ในอีกทางหนึ่ง ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังการทำสนธิสัญญาเบอรินเนื่องมาจากการขยายตัวของการค้าต่างประเทศที่มีมากขึ้น ส่งผลต่อโครงสร้างสินค้าออกของไทย อันก่อให้เกิดการขยายตัวของภาคการผลิตเพื่อการส่งออกในระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นพื้นฐานของการก้าวไปสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่จะค่อยๆ พัฒนารุ่งขึ้นหลังการทำสนธิสัญญาเบอริน นอกจากนั้นการหันเหวิธีการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์โดยอาศัยระบบเจ้าภาษีนายอากรซึ่งเป็นเสมือนหนึ่งตัวแทนของรัฐในการจัดเก็บผลประโยชน์ในรูปแบบเงินตราให้กับรัฐ ทำให้เกิดการหมุนเวียนของระบบเงินตราในเศรษฐกิจไทยมาก รวมทั้งการเข้ามามีบทบาทในโครงสร้างทางเศรษฐกิจไทยของบรรดาพ่อค้าชาวจีนก็นับเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยให้เศรษฐกิจของไทยขยายตัวมากยิ่งขึ้น

ในช่วงระยะเวลา 39 ปีนับตั้งแต่เบอรินเข้ามาทำสนธิสัญญาฉบับแรกกับไทยจนสิ้นสุดรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การค้าต่างประเทศซึ่งเป็นแหล่งที่หารายได้ที่สำคัญทางหนึ่งของไทย ความเปลี่ยนแปลงจากการเปลี่ยนประเทศคู่ค้าสำคัญคือเงินมาเป็นอังกฤษ ส่งผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงแก่โครงสร้างเศรษฐกิจไทยตามไปด้วย ทั้งการที่อังกฤษดำเนินนโยบายการเสรีที่แตกต่างจากระบบค้าผูกขาดที่ไทยดำเนินการค้าอยู่กับจีน เมื่อตลาดการค้าในจีนไม่อำนวยผลประโยชน์ต่อไป การโยกย้ายตลาดการค้าก็นำพาให้ไทยต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจในเวลาต่อมา

อาจกล่าวได้ว่าสนธิสัญญาเบอรินเป็นเสมือนบททดลองในการแสวงหารูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษในระยะแรก คือเมื่อการขยายตัวทางการค้าของทั้ง 2 ฝ่ายได้รับผลกระทบลดลง ต่างฝ่ายต่างก็แสวงหาวิธีการเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนอย่างที่สุด อังกฤษในฐานะที่เป็นประเทศมหาอำนาจมีอิทธิพลเหนือกว่าได้อาศัยข้อเปรียบด้านกำลังอาวุธกดดันเพื่อให้ไทยยอมเปิดการค้าเสรี อันนำมาซึ่งการทำสนธิสัญญาเบอรินระหว่างประเทศทั้งสองในปี พ.ศ. 2398